

A KLASSZIKUS ÉS ROMANTIKUS VÖRÖSMARTY.

Egyik nagy költőnkről sincs annyi mondanivalója az újabb irodalmi kutatásnak, mint Vörösmartyról. Gyulai Pál klasszikus életrajza hosszú időre lezárta a kutatást, a kialakított Vörösmarty-kép átment a köztudatba. A ragyogó stílusú, kiegyensúlyozott hazafias költő, a nyelvújítás eredményeinek válogatója és simítója, a «Két szomszédvár», a «Merengőhöz», a «Szózat» írója: jó ideig szerepelt az irodalmi közvélemény tudatában. Ezzel szemben állottak szabálytalan, vagy csonka művei, amelyekben a laza szerkezetet gyönyörű képek és hangulatos epizódok takarják.

A fordulatot Babits Mihály tanulmányai jelzik. Csodákat és titkokat talál Vörösmartyban: az addig nyugodt kép gazdagabb lesz színekben, de az addig tiszta körvonalak elmosódnak: titokzatosabb lesz Vörösmarty és nehezebben érthető. Gyulai a klasszikus esztétika teljességével közeledett Vörösmartyhoz, egyformán mérlegelte szerkesztőképességét, valóságábrázolását, meseszövegét, nyelvét és stílusát. Babits ebből az együttesből azt ragadta ki, ami izlésének leginkább megfelelt és ami Vörösmartyban is a legfeltűnőbb: stílusát.

Ezt a kiindulást fogadja le Horváth János is a «Napkelet»-ben megjelent két tanulmányában, amelyekben csak a «Zalán futása»-t elemzi ugyan, mégis rendet teremt a varázslat alól felszabadított szellemek között. Megkeresi Vörösmarty líraiságának és világszemléletének gyökerét és egyetemes lírai részvétben, passzivitásban találja meg.

E tanulmányok megjelenése óta Vörösmarty jelentősége megnőtt, a magyar romantika legtisztább, legmagasabb színvonalú képviselőjének tartják. Farkas Gyula a «Csongor és Tündé»-ben látja a «Magyar romantika beteljesülését.» Divatba is jött: Szerb Antal rajta próbálta ki a Freud-féle lélekelemzés nem túlságosan vörösmartyas módszerét.

Az érdeklődés azóta sem csökkent. A mult évben három kiadvány jelent meg, amelyek mindegyike komoly értéket jelent a Vörösmarty-kutatás területén. Időrendben az első *Brisits Frigyes* székfoglaló értekezése: *Vörösmarty Mihály és az Akadémia*. A második a Császár Elemér szerkesztésében újra megelevenedett *Régi Magyar Könyvtár* 41. füzeté, amelyben *Kozocsa Sándor* *A Zalán Futásának első kidolgozását* adta ki. A harmadik *Barta János* tanulmánya a Nyugatban *A romantikus Vörösmarty-ról*.

Mint a címe is mutatja, az újabb kutatás irányával leginkább Barta tartja meg a kapcsolatot. Horváth János értekezéseiből és egyetemi előadásai-ból indul ki, többször hivatkozik fejtegetéseire, amelyekben — mint egyik helyen írja — «nehéz volna kételkedni.» Barta János a fiatalabb irodalom-történések közül egyik legérdekesebb egyéniség. Nagy műveltsége, finom elemző művészete a magyar ember merevségével párosul. Kitaró elmémunkával tör a lényeg felé s amikor megragadta, kiméletlenül alkalmazza mindenre. Szilárdan hisz az emberi elmének abban a képességében, hogy meg tudja találni a lényegét, amire mindent vissza lehet vezetni. Ez ellen a hajlam ellen erősen fejlett kritikai érzékkel küzd, amely önmaga ellen is

irányul. Ez a küzdelem teszi nehezen olvashatóvá Barta Jánost, de ha az ember beleolvasta magát, ez teszi élvezetessé is műveit.

Vörösmarty tanulmányában a Horváth Jánostól átvett kiinduló pontot, a költő «delkéből kiapadhatatlanul sugárzó részvét» élményét kiegészíti azzal, hogy ez a részvét egyrétegűvé mossa össze a világot, a «valóságsíkokat» összekapcsolja. «Egyformán, egyszerre él itt minden: a reális dolgok és az is, ami kézzel nem fogható: pillanatnyi, múlt, egyszeri tünemények, fény, hang, köd, felhő, az emberi lélek finom, foszlékony rebbenései, konkrét alakot öltének népek, nemzetek, embercsoportok, de eleven valóságként hat a gondolat, az erkölcsi eszme, az emberi vágy és szenvedély is.»

Ezzel a két élménnyel magyaráz meg aztán minden tulajdonságot, amit Vörösmartyval kapcsolatban eddig az irodalomtörténeti elemzés megállapított. Nehéz kiválasztani, hogy tanulmányának melyik részlete szerez több élvezetet az olvasónak: az első-e, amelyben megkeresi a két alapélményt, vagy a második, amelyben a megtalált igazságot érvényesíti az addig megállapított részletmegfigyelésekre.

Kár lenne választanunk, mert — azt hiszem — a tanulmány harmadik része a legérdekesebb, amelyben önmagát győzi le a szerző. Eddigi tanulmányaiban fel-feltört az a bizonyos merevség. Ha megtalálta az alapélményt, szinte kíméletlenül érvényesítette minden téren. Most azonban önkritikája erősebb. Belátja, hogy a romantikus Vörösmarty alapélményeivel nem magyarázható meg egész munkássága: «közelebbről megnézve Vörösmartyban is fölfedezhetjük, ha nem többet, legalább a nyomait egy más (klasszikus) magyar típus lelki adottságainak. Az ő klasszicizmusa bizonyos fokú tudatos önkorlátozás, realista érzék és a közeli feladatokhoz való morális alkalmazkodás.»

Barta János a klasszikus típus «nyomairól» beszél. Mintha csak ehhez szólna hozzá Brisits Frigyes nagy készültséggel megírt, sok új adatot tartalmazó értekezése, amely Vörösmarty akadémiai munkásságát ismerteti. A szerzőt aligha vezette szándékosság, közismert szerénysége visszatartja attól, hogy irodalmi harcokba elegyedjék, de így is nyomatékos figyelmeztetés ez a bőségesen dokumentált értekezés Vörösmarty minden egyoldalú magyarázata ellen.

Vörösmarty akadémiai pályafutása bizony nehezen egyeztethető össze a képpel, amit a romantikus költőről szoktunk rajzolni lelkünkben. Szinte az Akadémia megalakulásától kezdve részt vesz a munkában. Már az első igazgatósági ülés, amelyet 1830. nov. 17-én Pozsonyban tartottak, a nyelvtudományi osztály második kinevezett tagjának választja meg. Körülbelül egy hónap múlva, dec. 12-én a közben elhunyt Kisfaludy Károly helyére első tagnak lép elő. Ettől az időtől kezdve a szabadságharc kitöréséig állandó és lelkes munkása volt az Akadémiának, még akkor is, ha egyik-másik feladatát terhesnek érezte.

Érdekes Vörösmarty véleménye a második évét élő Akadémiáról: «egy kis nevű, kis számú, de célirányosan szerkesztett s a kor szükségéinek gyorsan megfelelő Társaságot» remélt, s e helyett előtte állt «egy nagyobb nevű, nagyobb számú, a többi nemzetek nagy példái után rendszeresen felszabott, de éppen ezért nehezkesebb mozgású s a talán csak pillanatig kedvező kornak arany alkalmát könnyen elszalasztható Társaság, melynek meggyökerezésre idő kell s háborítatlan béke nyugalma.» Ez a vélemény inkább józan, higgadt, mint romantikus.

Ugyanezért feltűnő Vörösmarty véleménye és viselkedése a «Tudománytár»-ral szemben. Ebben az időben az Akadémia e folyóiratában külföldi tudományos művek kivonatait és kritikákat közölte. A kritikák úgy készültek, hogy a megjelent műveket kiosztották a tagok közt, akik a heti üléseken felolvasták jelentéseiket. Ebbe mindenki beleszólhatott s így valamilyen kollektív akadémiai kritika készült. Ez a munka majdnem minden idejét lekötötte a tagoknak. Vörösmartynak nem tetszett ez az eljárás, de nem vonta ki magát alóla. Inkább az Akadémia szervezetét akarta megváltoztatni és a *Tudománytár*-at megszüntetni. «Minek literaturánk csekély, s hogy úgy mondjam, mezővárosának oly roppant nagy kritikai kapú?» Brisits Frigyes szeretettel rajzolja Vörösmarty és a reform-párt akadémiai küzdelmeit, de nem tud egyetlen olyan részletet sem felhozni, amikor tehetsége által felmentve érezte volna magát a közösséghez való alkalmazkodás alól. Ugyanígy az Akadémia által megindított «sarjadó nyelv-munka fáradhatatlan szolgája.» Szógyűjtés, szótár készítés mellől sem hiányzik «Vörösmarty keze». «A költőt a nyelvkifejezés legmagasabb, esztétikai igényét, elszigetelte magában, amikor a «tudós» társaságba lépett». Lehet, hogy ebben a szolgálatban része volt passzivitásának is, de ez egyedül nem elégséges magyarázat. Ha Vörösmarty levelezését olvassa az ember, — Stettner Györgynek fiatal korában írott néhány levelét leszámítva — olyan józan, meggondolt emberrel ismerkedik meg, hogy szinte összetéveszthetné legjobb barátjával, Deák Ferencsel. Vörösmarty aligha romantikus oly nagy mértékben, hogy csak «nyomait» lehetne megtalálni benne a klasszikus magyar típusnak, mint Barta János mondja, vagy még azt se, mint mások hiszik.

Talán fel sem vetődött volna bennem mostanában ez a probléma, ha meg nem jelenik a «Zalán futásának első kidolgozása». Kozocsa Sándor aprólékos gondnal, igazi filológushoz illő alázattal használható segédeszközt adott a Vörösmarty-kutatók kezébe. Nemcsak az első kiadás szövegét adta ki, hanem nyomda alá igazította a költő javítgatásait és törléseit is. Szinte azt mondhatjuk, hogy jobb mint a fénykép, mert kényelmesebb s mégis ugyanúgy használható, mint az eredeti kézirat.

Ha elfogadjuk azt a megállapítást, hogy Vörösmarty alapján véve romantikus egyéniség, lelke mélyét stílusa tükrözi vissza, józan hétköznapijai (ha számosabbak is) csak a környezetéhez való alkalmazkodásból születtek, akkor a stílusnak magától kell áradnia, szinte ki kell buggyannia a költőből, mint az erdei forrásnak. Akkor a fegyelmező értelemnek az lenne a feladata, hogy a képeket megrostálja, hogy a túlságosan színes stílust megfékezze, ne engedje elszakadni a közérthetőségtől. Ezért nagyjelentőségű Kozocsa Sándor kiadványa. Megfigyelhetjük e könyvecske segítségével Vörösmarty munkája közben.

A magyar tábor a Mátra alján táborozik :

*«Messze terül kiesén, s pusztán a Zagyvai síkság
Napkelet és dél tája felé ; éjszakra, nyugatra
domborodó halmok s a távolb Mátrai bérczek
hamvas felhökként az egekhez látszanak érni.»*

Az utolsó idézett sor előtt kétszer kitorli a «látszanak» szót. Ez az állítmánya az utolsó végleges sornak is. Ez jut először eszébe, ez a logikus. Kétszer is leírja, de keres valami diszítményt a logikus állítmányhoz.

Pár sorral alább Árpádot írja le :

«..... Valaha ékes párdúc a vállán
rendítő buzogány jobbában, s oldala mellett
Ősei harcából maradott nagy kardja világla.»

Az utolsó idézett sor előtt megint törlés: a «fényes» szót húzta át a költő. Valószínűleg a kard jelzője lett volna, hisz az előző sor végén (oldala mellett) csak ez lehetett volna a folytatása. Ez az egyszerű jelző magától eszébe jut, azonban nem elégszik meg vele. A jelzőt képpé bővíti ki, a melléknévből ige lesz: Tehát az egyszerű jelző keletkezik elsőnek, s csak azután a zsúfoltabb Vörösmartyas kép.

Vörösmarty képalkotó eljárását legjobban Viddin és Dalma harcának leírásában figyelhetjük meg. Dalma leüti Viddin sisakját. Láthatóvá lesz a bolgár vitéz arca.

«s most látszott, Viddin rettentő képe, miként az
égre borult rémé, melly villám s fergeteg ülven
gyászos alakja körül, képét egyszerre kitolja...»

Az első sor előtt néhány kitörölt szó áll:

«Most mint a vad rém, melly.....»

Itt következett volna valószínűleg az előbbi idézet második sorának közepétől fogva a végleges szöveg:

«..... villám s fergeteg stb.»

Az eltérés tehát az, hogy előre hozza az alanyt és állítmányt és az egyszerű jelzőt («vad») képbe oldja fel («miként az égre borult rémé»). A képben van végtelenbe vetítés, komorság, valami megmagyarázhatatlan szomorúság, szóval a Vörösmarty-féle tulajdonságok közül több. De ez a kép nem önként fakadt. Amikor elképzelte a két vitézt, Viddin arca legfeljebb vadnak tűnt fel, de nem olyannak, «miként az égre borult rémé.» A kép hangulati tartalmával együtt csak később keletkezik, nem az első alkotó lendülettel, hanem öntudatos költői megfontolás eredménye.

Azt szokták felhozni a józan Vörösmartyval szemben, hogy feladat-költő, azaz tárgyválasztásában, véleményében nem meri saját lelke belső hangjait követni — amelyekre stílusa alkotása közben hallgat — hanem a közvélemény kívánságainak engedelmessékedik. S ime: stílusa is meggondolás eredménye, amely lassú, pepecslő munkával jön létre. Vörösmarty javításai ritkán egyszerűsítik képeit. Legfeljebb egy-egy jelzőt, vagy határozót gyengít. ellenben igen sokszor tömi meg mondatát hasonlattal, alakítja át a jelzőt hasonlattá, alakít át egy-egy színtelen kötő-, vagy határozószót színesebbé. A javítások célzata legtöbbször az, hogy zsúfoltabbá tegye stílusát.

Általában Vörösmarty a sokat javító írók közé tartozik. Minden harminc-negyven sorra esik hat-hét kijavított szó és körül-belül minden 15-20. sorban megáll: többször nekikezd, leírja az első egy-két szót, kitörli, leírja más formában, újra törli, míg meg nem találja a legmegfelelőbb formát.

Gondos, aprólékos stilizta Vörösmarty, aki aggódva ügyel arra, hogy különleges stílusába illő legyen minden egyes szó.

Vörösmarty stílusa már sok jelzöt kapott, de ma is legtalálóbbs Fáy András hasonlata az agyonsujtásozott szoknyáról, amelyben annyi a dísz, hogy önmagában is megáll, ha viselője nincs benne. Valami ilyesmire gondolt Horváth János is, amikor Vörösmarty líraiságát «a léleknek alkalmi ráhatások nélkül, tárgyaltanul is fennálló saját páthoszá»-nak nevezi. Jóval e kiadvány megjelenése előtt, amikor csak megérezhette, de nem tudhatta, megállapította Horváth János :» alkotása egy folytonos, egyéni stílussteremtés». Hozzátehetjük most már, hogy sokszor nehéz küzdelem, megfeszített, apró részletekre kiterjedő figyelem segítségével való teremtés. Stílusa különálló valami, de épp olyan akart, szándékolt valami, mint az időszerűtlen eposz. Csak az eposz ma már elavult, a romantikust viszont divatba hozzák újabb irodalmunk rokontörekvései.

Vörösmarty stílusát sokszor és mélyen elemezték az utóbbi években. Ennek az lett a következménye, hogy az első tanulmányok követők egyoldalúan látták a nagy író: hajlandók voltak csak a stílus alapján megformálni ítéletüket és valamilyen titokzatos, romantikus költőt látni benne, akire ráhúzható a német romantika sok bonyodalma, sóvárgása, kielégületlensége és megszállottsága. Épp ezért nem árt hangsúlyozni a Gyulai által alkotott Vörösmarty-kép fontosságát, amelyben ha van is egyoldalúság, aligha annyi, mint az ujabbakban.

Vörösmarty stílusa — mind hangulata, mind képanyaga miatt — romantikus. De hibát követünk el, ha stílusából következtetünk egész írói egyéniségére, ahogy túlzott Gyulai is, amikor egyéniségéből kiindulva nem tudta egészen megérteni stílusát. Ez a ragyogó stílus, alig egy-két ponton függ össze egyéniségével (passzivitás, lírai részvét), ez is inkább feladat. S ha a feladat-költészetet klasszikusnak vesszük, klasszikus műgond és önfegyelmelés árán megteremtett romantikus stílus paradoxonához jutunk el.

Még nincs megnyugtató magyarázat ebben a kérdésben.

Fábián István.

Thurzó Gábor: Előjáték. (Franklin Társulat kiadása.)

A legtöbb mai regénnyel szemben azt a kifogást emelik a kritikusok, hogy vérszegény. Novellát szélesít regénnyé az író vagy néhány ötlet körül ügyeskedik addig-addig, míg kitornázza azt a néhány száz oldalt, ami okvetetlenül szükséges, de a közönség erszénye még elbírja. Az «Előjáték» az ellenkező végletbe esik. A túlságos gazdagság miatt panaszkodhatunk, ami tisztán irodalmi szempontból mindig örvendetesebb dolog. Thurzó Gáborból nemcsak a jelzők, hasonlatok és képek özönlenek irigylésreméltó bőséggel, hanem témáit is könnyelmű bőkezűséggel

szórja. Vérbeli elbeszélő, akiben az élet minden aprósága egyszerre epika lesz, ezért gondolnia sem kell arra, hogy valaha is kimerül, hiszen forrása maga a kimeríthetetlen élet.

Regényében legalább négy témát szorít össze. A regény alcíme: «Egy gyerekkor regénye». A kisfiú történetén kívül azonban egy régi pesti polgári család története is, egy érdekes és gránitból faragott öregasszony regénye is és Simon Gyula, a családba kívülről bekerült férfi lelki fejlődése is. Egy kevésbé pazarló író legalább négy regényt írhatott volna ebből az anyagból. Ugyanez áll Thurzó Gábor stílusára is. A regény a pesti tél leírásával kezdődik.

Erős, szemléletes hasonlatok, mozgással teli, hangulatos leírás. A téli tájkép egyetlen emberalakja, Öregkisasszony az első oldal végén jelenik meg. «Törtet a hóban, fehéren, becukrozva». De még van mondani- valója a télről, még néhány megfigyelést nincs lelke a tollában hagyni: «Elhagyja a Dunát, a csillapodottabb Serfőző-közön hessegeti magáról a nehéz idő zuzmárás darázs-hadait . . . A ferde tetőkről szakadoz nagy falatokban a tornyos hó. Felgyúlt éveinek súlya alatt nem éri öregkisasszonyt a viharos február . . .» Leírja az öregkisasszony életét, életfelfogását, aztán megint előjön a tél: «A sikongó, nyughatatlan sikátorból kifordul a vastagtornyú klastromi egyház, behavazott kegyes stáció kövér angyalaival az öblös kapubolt fölött. Futkosó lángú, viharvert mécs jelez messziről a kopott esőjáratos feszület alatt. Öregkisasszony keresztet vet sebtiben, a mécses alól kikotorja az elszáradt, hullomás gellért-hegyi koszorút; mint molypilléket egy elrágott kabát ujjából, rázza le róla a havat s a koszorú kővékeményedett, fagyban összeragadt mezei virágokkal szürkéllik megint. Hó fődíbe hamarosan a klastromot, az elmaradt lépések kerek tavait». Minden részlet, minden megfigyelés jó, minden hasonlat hangulatébresztő, de valahogyan sok az olvasó számára. Ez a gazdagság, zsúfoltság aligha csak a fiatalság könnyelmű pazarlásából ered. Thurzó Gábor írói attitűdje is okozza ezt.

Sok csoportba osztották már az írókat, többször emlegették már a következő két osztályt is. Az egyikbe azok tartoznak, akik valakinek előadják mondanivalójukat. Közönségük vagy egy társadalmi osztály vagy szokott környezetük, vagy egyetlen ember képében állandóan szemük előtt lebeg írás közben. Annak ízléséhez igyekeznek igazodni, annak

gondolatait kifejezni. Ezért költészetük mindig magukra vállalt feladatok megoldását jelenti. Ezt szokták klasszikus irodalomnak nevezni. A másik csoportot Goethe jellemezte legjobban: «Ich singe, wie der Vogel singt.» Úgy énekelnek, mint a madarak, nem fontos, hallják-e őket vagy sem; írnak, mert jólesik nekik, mert megkönnyebbülnek általa. Ezeket szokták romantikus íróknak nevezni. Thurzó Gábor is ebbe a csoportba tartozik. Amikor a telet írja le, nem áll meg akkor, amikor már láttatja az olvasóval, hanem folytatja tovább, mert még rezgésben van a lelke, még néhány részletet felfog. Ha kevesebb témát zsúfolna össze, az olvasó könnyebben eligazodnék, világosabb képet kapna, de neki mindezt meg kellett írnia, mert benne volt, ettől meg kellett szabadulnia. A modern regényírás egyik tekintélyes csoportjához csatlakozik ezzel, amelybe a német regény nagyságai mellett a francia irodalom Romain Roland-szerű egyéniségei is beletartoznak.

Ebben a regényíróstílusban az élményre esik a hangsúly. Nem hiába állította szembe Dilthey az élményt a költészettel egyik tanulmánykötete címében (Erlebnis und Dichtung), valóban ellentétes is a kettő. Az élmény kapcsolja az írókat a valósághoz, hogy a lélektan nyelvén fejezzem ki magamat: az élmény nem maga a valóság, hanem annak önkéntelenül megváltoztatott képe. A költészet mesterkelt, mert az értelem is beleszól a műben kialakuló világkép rendezésébe. Melyik az igazi regény: amelyek az élményhez vagy amelyek a költészethez kapcsolódik inkább: nem kell és nem is lehet eldönteni. Mindkettőnek megvolt a maga kora és közönsége. Azt hiszem, a romantikus regények kora lejárt és a megkomponáltabb, költőibb alkotásoké a jövő, de ez a hit nem lehet alap

Thurzó Gábor regényének értékelésére.

Ha ki is küszöbölöm ezt az előítéletemet, még mindig kevésnek találok az «Előjáték»-ban az értelem munkáját. Több jel arra mutat, hogy Thurzó Gáborban meglennének az adományok, amelyeket itt elfojtott. A regény felépítése a többirányú cselekvény ellenére is világos. A Kreyder-ház hagyománya, levegője mindenkit rabjává tesz, noha mindenkit arra is ingerel, hogy megkísérelje ellene a lázadást. Ennek a felfogásnak igazi képviselője a nagymama. Monumentális alak: keménysége vonz és taszít. Amikor hite megrendül, az addig lázadó Simon Gyula lesz a ház hagyományainak képviselője feleségével és fiával szemben is. Az apa mellett a kisfiú a másik lázadó: kívánczik a szabadabb életre, de minden kiruccanása rosszul végződik. Mindig újra megtanulja, hogy a Kreyder-házban a legjobb. A regény szerkezete tehát világos, de csak akkor lesz az, ha elolvasása után gondolkodik az ember. Azt hiszem, az a hiba, hogy Thurzó Gábor túlságosan sokra becsüli az olvasókat: feltételezi róluk, hogy megértik a finom célzásokat, észreveszik az alig hangsúlyozott átmeneteket, felfogják az izlésesen árnyalt hangulatokat is. Tartok tőle, hogy nemcsak az átlagolvasó, hanem az irodalmilag képzetesebb közönségből is akad majd homályosabb látású vagy tompább felfogású ember, aki mindezt alig érzi meg.

Cserébe a homályban tartott szerkezetért és szándékosan elmosódott vonásokkal rajzolt jellemekért az olvasó teljes mértékben megkapja azt, amivel ez a regénystílus gyönyörködtetni szokott: finom hangulatarajzokat, amelyek nemcsak a megfigyelésekből, hanem a jelzőkből és hasonlatokból is áradnak és főképen az egész regényt egybefogó, a külön-

böző hullámzásokban is állandó alaphangulatot. Igazában az egységes alaphangulat — valamilyen sejtelmes, szomorkás érzés — ejti mindinkább rabul az olvasót, amint lapot lapra olvas. Eleinte kissé idegenkedve érzi, hogy valamilyen különös világba kerül, de észrevétlenül mindig jobban és jobban belesodródik ennek a más világnak vonzáskörébe. Végül átadja magát a regénynek, a hullámok körülömlik, símogatják és — falja a könyvet, mint gyermekkorában a Winnetou-t. Van a regényben valami, ami csak ezekhez a gyermekkori nagy olvasmányélményekhez hasonlítható: talán a sugalló erejű alaphangulat, talán a jól megfogott, érdekes alakok, talán a különleges levegő, talán a gondos, hangulatokban gazdag stílus vagy mindez együtt véve: a költészet ereje.

Fábián István.

Kállay Miklós: Magóg fiai. Révai Testvérek.

Sötét-vörös, tompa arany gobelin, Európa XII. századának fordulójáról. Egymásba fonódnak az események, a súlyos faliszőnyegen mint az indák kapaszkodnak egybe a figurák számai, lassan egyetlen dermedt gomolygás a látvány, a gótikus tornyok, a kietlen tájak mögött azonban egyszínű, távlattalan az alap arany-színe. Árnyék nem vetül rá s akármennyire is egyetlen megdermedt kavargást ábrázol a gobelin, a motívumok ezreivel, a minuciózus szín-árnyalatok karneváljával, a nagyítóval is alig észrevehető miniatűr akciók tejútjával: a háttér aránya mindig föltűnik. A kép így magában áll, nem a valóság, hanem a festő műve. Nem vegetáció, amely eláraszt az élet őserdei dússágával, a színek harsogó fortisszimójával, hanem alkotás, nem a fékezhetetlen tenyészet, hanem a formáló, figyelmes kéz műve. A tompa arany alap az

anyag utolsó négyzetmilliméteréig sülyosan és mozgalmasan beszótt, de arány van a birkózó motívumok, az egymás mellé húzódó hímezés-hurkok, az egymást kiemelő színek között. A művész kormányozza az ábrázolt világot, sima útra tereli és a gobelin középkora minden mozgalmasságában is merev. Merev, akár a legmozgalmasabb gobelin és háttér előtt áll, árnyékot nem vetve, mint a kódexek iniciáljai.

Első pillantásra, elveszve a mesében, az anyag és a történelmi körkép gazdagságában, de később is, amikor kialakul a kavargó tömegből a mese: ilyen lehetett a középkor a barátok cellájából szemlélve. Kibogozhatatlan és áttekinthetetlen áradás, a vér és a halál láng-vöröse és tuss-feketéje. Megejtőn egybekuszálódott és minden részletességében, minden nagyszabású aránytalanságában is primitív. A középkor a cella-ablakból: nagyon mélyen, nagyon lent, a valóságtól, a cella hideg életének valóságától rettenetes messze, leviáthánok garázdálkodása és szentek osonása. És a kódex-író, a gobelin kartonját festő kéz zavarban van: víziót lát és víziót ad vissza, s maga sem hiszi el, hogy a valóságot tükrözteti, maga sem hiszi el, hogy történelmet festeget, a maga környező világát mitizálja. S a cella magányos szemlélője a maga iszonyatát festi meg a valódi látvány helyett, kicsit torzítja az alakokat, eget ismer csak és poklot s a földet, ami a kettő között van, benépesíti az ég és a pokol csodáival. A gobelinnek azonban kerete is van, s mivel a kép maga az aktuális világ a veszedelmes századfordulón, a keret motívumai is szörnyűségesek és jelképesek. A sátán jegyei, a menny szimbólumai, a csillagjárások és évszakok titokzatos kabbalisztikus jelei láthatók rajta és a világűr rettenete. Gyötrelmes, nyomasztó láncba fonódnak egybe a kor emberét irányító

hatalmak és keretükben érthető, világlózó a felfokozott, mágikus furcsaságú, pazar szín-pompájú és minden vér és valóság mellett is kicsit koturnusra emelt középkori élet megelevenedő históriája. Az élet a cella ablakából valószínűtlen, távoli, szörnyűséges, — s a képiró barát hűségesen adja vissza, maga is belerészegülve a szállongó mesékbe, legendákba és babonákba, kortársainak a kereszteshadjárat égigcsapó borzalmi és mennyei áldozatai közé vesző életét.

A középkori gobelin-víziók mellé másik benyomás is társul: a Grál-legendakör mitikája és legendás babona-kincse. A világ Krisztus sírját akarja visszahódítani a hitetlenek kezéből, de a keresztény világ szívét is átítatja a keleti világ hasis-mámora. A Szent Sír visszaszerzése lovagi cél, a kereszténység csak egy trauma illúziója. A szent lovagok, a felkentek és elhivatottak két urat szolgálnak. Istent és a Sátán urat, s maguk sem tudják a kettő között hol van a határ. Mellükön viselik a keresztet, de szívüket babonásságok járnak át, fantáziájukat keleti látományok, eszüket a test vágyai. Külön kavargásban élnek: egyszerre hívők és eretnekek. Szomjasan szívják a trubadurok dalaikat, áhitják a keleti rabnók testének válogatott és idegen gyönyöreit és ujjongva viselik el a megigazulások, a bűnbánatok húst-tépő ostorcsattanásait. Testnek és léleknek, hitnek és babonának, alázatnak és fennhéjzásnak nincsen átmenete. Mitikus jeleket követnek, a kereszténység szimbolikája kilép jelképi értékéből, új életet kap, babonássággá virágozik ki. Talán valóság, talán csak a fantázia alakjai voltak egy Gurnemanz, egy Amfortasz, egy Klingszor, egy Kundry, — de mennyire valóságok mégis! mennyire eleven köztük a tiszta örült, Parzival! A hit lovagjai és a sátán lovagjai: kettős lovagga-ütést viselnek mind-

nyáján. Az indás, ezer és ezer mellék-hajtású történet lassan kialakuló hőse, az ifjú Raymond, úgy hányódik a kor különös atmoszférájában, annyira értelmetlenül, vágyakozva és örökkön tanácstalanul, mint nagy rokona a Grál-mondakör egy korai ormán, Parzival. A Grál-eposzok titokzatos belső tüze, elomló érzéki-sége és jeges hite, villózó pogánysága és pasztózus kereszténysége lüktet történetében, — talán éppolyan kábitó értelmetlenséggel és néha már-már apokrif szépséggel, mint a min-tául érzett eredetiben.

A legenda, a mese, a babona képei a történelemmel keverednek, a történet néha megmozdul a gobelin aranyhátterében szötteen, fellüktet mögötte a történelem, a maga mitoszokból kipárolt adat-kincsével, de ismét a gobelin hatása lesz az uralkodó. S a történet közlése is visszahajlik a történelmi regényből az eposz, a sajátosan ó-arany tűzű Grál-eposz közlésmódja felé. A mese dús, már-már zavaros bősége, a fantázia szüntelen ömlése, a színek végtelen skálája, a figurák elképzeltetlen gazdagságú haláltánca eluralkodik az író hatalmán, külön életre kel. Elmossa a szerkesztés éberségét, magával ragadja a huszadik századi író önkénytelen fékezetttségét, s a katarok és orthodoxok infernális párharca epokrif Grál-eposszá lesz, az eposz megdöbbenő gazdagságával kifogyhatatlan fordulatosságával. Fontos a valóság? Fontos a gobelin, az iniciál primitív mozgalmassága és megejtő varázsa helyett a fotográfia hűsége? Fontos az áttetsző történet? Fontosak a figurák mai szemléletű lélektani megokoltságai? Semmi sem fontos: az író tökéletesen tudatában van annak, hogy valahogyan a történelem fölött, a cella ablakából, nézi a történetet, hogy érzélemvilágában a figurák közé tévedt és velük együtt ítél, kortársakról és nem a

regényíró fikciójának hőseiről, hogy maga is részese a forrongó, csodálatos haláltáncknak. És nem vetheti szemére, hogy hiven a fölvetett magatartáshoz, a stílus bőségében, valószínűségében is hű marad egy szerényvesztő, egy pillanatra sem árulkodó álorcás, áluhás pöz koturnusához. Valóságot ír? Nem valóságot ír, eposzt ír, Grál-eposzt ír. Mai író? Nem mai író, középkori trobér, aki a szállongó legenda, az epikus alakot öltött babonaleviathán strófáit gazdagítja ujjakkal. Valóságos, mai érvényű, mai izgalma a stílusa? Az áluhás, a téma alá térdelő írói devóció stílusa, ragyogó utánérzése, még-egyszerre való fellobbantása a középkori énekek, gesták stílusának.

Merev, mesés, az arany-alapra árnyékot nem vető gobelin. Ragyogó rege-világ a babonák tűzével és a hit édességével. Felcsillogó, pompázatos, parádés nyelv. Kállay Miklós a szegény kis Chatterton végzetes kísérletének szerencsés ujjá-varázsolója. Könyvét a hajdani trobér szenvedélye, hite, igénye írta, de a névtelen torbér neve helyett az övét jegyzi meg az, aki végigfut ezen az izzó, lobogó, fekete felhőket kavarázó prózai eposzon, ugyanazzal az elmerüléssel a csodálatos mesébe, mint a középkorban a cellák iniciál-festő szerzeteseinek áhitatos horrorja és a verses regéket hallgató várkisasszonyok fogyhatatlan szomjúsága a színes, a mitikus élet képei után.

Thurzó Gábor.

Hidvégi János: Hulló Magyarország.
Athenaeum kiadása.

Fájó és mégis aktuális kérdést tárgyal modern, európai szemlélettel, aggódó lélekkel, kész írói tehetséggel Hidvégi János, orvos. Minden nemzetnek ugyanaz a vágya: örökké élni. Ez a tétel. Hidvégi a primitív emberen kezdi, aztán végig halad a

görögök, rómaiak történelmén, tárgyalja azt a hatást, amelyet a népesedés menetének irányítására a kereszténység adott. A középkor nem érdekelte túlságosan, mert egyszerre a XVIII. század forrongó világába viszi az olvasót. Bemutatja a XX. század népesedési viszonyait s miközben történelmi, politikai, gazdasági és irodalmi tájékozottságáról komoly tanulságot tett, elérkezik műve tulajdonképeni tárgyához, a pusztuló Ormánsághoz. Itt azután valóban otthon érzi magát a szerző, mert teljes tájékozottsággal és éleslátással tárja elénk az okokat, amelyek miatt ez a különös kis zárt magyar világ a pusztulás lejtőjére került. Megtudjuk, hogy az Ormánságot elkerülte a történelem. Baranya megyének ezt a déli részét, amely 42 községet számlál, megfertőzte gyógyíhatatlanul az egyke. Hidvégi az egyiket a legveszedelmesebb betegségnek tartja s szenvedélyesen igyekszik tételét bizonyítani. Megvallhatjuk, hogy ez a bizonyítás a legteljesebb mértékben sikerült is neki. Nincs az a családi, pedagógiai, társadalmi vonatkozás, amely elkerülte volna a figyelmét. Írói készsége itt bontakozik ki erőteljesen. Bár véleményünk szerint az általánosító Hulló magyarság cím nem fejezi ki a könyv lényegét s alkalmas arra, hogy az egész mű tartalmát nem kívánatos megvilágításba helyezve, szállóigévé váljon. A magyarságnál nincs semmi ok hullásról beszélni még akkor sem, ha 227 egykés helyet is számolnak 1.647.056 lakossal A magyarságnak nincs és nem is lehet hódítási célja s így nem is kell nagy tömegeket

kitermelnie. Ezzel korántsem mondtuk azt, hogy helyeseljük vagy megértjük az egyikét. Nem. A magyarság akar élni sőt «örökké élni», de ezt a belső szellemi élet emelésével, a tudás és az anyagi javak arányos megosztásával akarja elérni. Hulló Ormánságról beszélhetünk tehát a könyv kapcsán s csakugyan megdöbbentő a kép, amit az egykés család egészségtelen kapcsolatairól megtudunk. Csak orvos láthatja így, aki benne él a családban, aki látja bajaitkat és örömeiket, ismeri szokásaikat, felfogásaikat, belenéz a tényérükba s félrehuzza beteg testükről a csikos dunyhát. Hisszük, hogy ez a részjelenség nem általános s egyelőre nem kell meghúznunk a vészharangot. Bölcs figyelmeztetőnek szeretnők inkább venni Hidvégi érdekes és lebilincselő könyvét, amely alkalmas arra, hogy nemzeti létünk problémáira felhívja a közfigyelmet. A magyarságnak meg kell tartania lélekszámát s meg kell erősödnie azokban a bizonyos, már említett anyagi és szellemi javakban. Jó volna, ha minden magyar vidéknek volna Hidvégi Jánosa, aki ott élne közöttük és örködné fölöttük. A vikend falukutatás helyett pedig jönne végre a komoly kutatómunka, amelynek birtokában a segítség könnyebb s természetesebb.

A kötetet gondos munkával készült helységnevtár teszi teljessé, amely évszámokkal feltünteteti a község életében lezajlott fontosabb eseményeket. Sajnálhatja, aki unalmasnak gondolva a függelékot, nem futott keresztül rajta.

Marék Antal.